

Чланак примљен 30. априла 2020.

Чланак прихваћен 5. јуна 2020.

Ана Петровић

Докторанд, Катедра за етномузикологију,
Факултет музичке уметности, Универзитет уметности у Београду

**Iva Nenić *Guslarke i sviračice na tradicionalnim instrumentima u Srbiji – identifikacija zvukom*, Beograd, Clio, 2019,
299 страна, ISBN 978-86-7102-576-8**

Књига Иве Ненић *Guslarke i sviračice na tradicionalnim instrumentima u Srbiji – identifikacija zvukom* настала је на основу њене докторске дисертације, одбрањене 2015. године на Факултету музичке уметности Универзитета уметности у Београду. Ова књига представља прву научну студију о женском извођаштву на традиционалним инструментима што је, не само на пољу етномузикологије већ и савремених теорија идеологије, перформативности рода и идентитета, веома значајан допринос и својеврсни 'пробој' теме која је деценијама измицала фокусу етномузиколошких истраживања у актуелни научни дискурс.

Кроз пет поглавља, Ива Ненић систематично развија и образлаже како саму праксу женског свирања на традиционалним инструментима (хронолошки) тако и њену генеалогiju и процесе идентификације које та пракса подразумева. Јазик којим је књига писана одише иновативношћу и бриткошћу које представљају својеврсно освежење у односу на доминирајуће приповедачке манире у наукама о музици, генерално у Србији, а и шире. Још један, посебан допринос ове књиге огледа се у домену веома конструктивне критике етномузиколошке мисли и мишљења о музицирању али и у домену његове теоретизације, као и теоретизације у етномузикологији уопште. Но, и поред изузетно акрибичног научног стила писања, књига Иве Ненић подједнако је пријемчива и широј читалачкој публици.

У првом поглављу описује се пракса женског свирања на традиционалним инструментима, разматрана у дискурсима културе и науке, посебно уз образлагање рода и женскости у дискурсу етномузикологије. Веома одређена и примерима из литературе подупрта (ауто)критика етномузиколога који су, на неки начин, занемаривали појаву женског музицирања током својих истраживања, јесте централно место овог поглавља. Некритично, идеалтипско преузимање тврдњи (доминантно у интервјуима са мушкарцима на терену) о томе како је женско музицирање нешто изузетно, ретко и нетипично, обележило је етномузиколошку научну продукцију (у Србији али и у свету) готово током читавог XX века. Кроз радове различитих аутора, од почетка XX века па до данас, И. Ненић даје кратак преглед културалних конструката женскости формираних путем доминације одређених друштвених система (устројстава) те идеалтипизације родних улога, посебно у патријархалним срединама.

У другом поглављу, *Идентификација музичке праксе*, уводи се и образлаже појам интерпелације насупрот појму идентификације музиком, као и само извођење рода у чину музицирања. Критика есенцијалистичких теорија идентитета дата је експлицитно у овом поглављу иако 'провејава' кроз читаво дело. Ива Ненић поставља питање сврсисходности увођења колективних идентитета односно њиховог хегемонског деловања у пољу традиционалне музике, док се вишеструке користи (и будуће) употребе појма интерпелација јасно сагледавају. Слажући се са критиком коју је упутио Тимоти Рајс (Timothy Rice) још 2010. године, а која се односи на подразумевано (али ретко детаљније елаборирано) значење појма идентитет, ауторка предлаже „uvođenje teorijskih materijalističkih postavki postojanja subjekta pod ideologijom u svetlu identifikacije, te njihovu korekciju ili dalje razvijanje na pozadini rasprave konkretnih muzičkih praksi“ (30).

Сами почеци испитивања идеолошког обликовања идентификације код Луја Алтисера (Louis Althusser), односно његов опис механизма постајања субјектом као иницијална 'дефиниција' интерпелације, као и потоња тумачења и увиди на пољу идентитетских идеологија преламани кроз расправе бројних аутора у студијама културе, представљају изузетно информативан теоријски оквир за извођење ауторкиног концепта идеолошког установљења музиком. Интерпелација путем музике значи „građenje, preostrojanje ili obnavljanje subjektne pozicije putem muzike kao materijalne označiteljske prakse“ (35). Ауторка даље наводи да се интерпелација може „odnositi i na momenat prisvajanja – odazivanja kada se kao subjekti aktivno uključujemo u određenu muzičku praksu, a koji, za uzvrat, može uticati na naše druge identifikacijske matrice utvrđujući ih ili dovodeći u pitanje“ (35).

Тако се, на примеру младих фрулашица које, у епохи глобализације јавно наступају у сфери неотрадиционалне музике, јасно уочавају њихове вишеструке идентитетске позиције односно звучне интерпелације.

Посебно је интересантан начин на који ауторка говори о перформативности рода, односно извођењу рода у самом чину музицирања. Ослањајући се на поставке Џудит Батлер (Judith Butler), Ива Ненић осветљава појам рода у етномузикологији али и у студијама рода, перформанса и културе, на један сасвим нов начин: суочавајући читаоца са комплексношћу овог термина као и родне идентификације у самом чину музицирања. Родна перформативност у музици (према дефиницији перформативности коју ауторка преузима од Џудит Батлер, а развија у самом односу са музиком поредећи приступе бројних научница – Пирко Мојсала /Pirkko Moisala/, Елен Коскоф /Ellen Koskoff/ и друге) изводи се и сагледава у књизи на примеру наступа младих фрулашица на смотри у Сопоту.

Поред наведеног, Ива Ненић се окреће и обраћа науци односно научној јавности кроз критику теоријског (не)сагледавања односа између музике и идентификације, односно недоследног спровођења постојећих и/или развијања аутентичних теоријских поставки.

Треће поглавље, *Генеалогичка женског инструменталног извођаштва*, доноси детаљан историјски преглед (према подацима доступним у релевантној литератури) женског извођаштва на традиционалним инструментима почев од првих бележака на фрескама и помена и описа из средњег века. Ауторка у овом поглављу врши генеалогичку анализу

женског деловања у различитим областима традиционалне музике као и преглед владајућих диспозитива у различитим историјским тренуцима, што је исходнишна тачка и база њених потоњих теоријских поставки. Кроз потпоглавље које је посвећено слепим гусларкама, она суочава читаоце са веома развијеном праксом певања уз гусле слепих жена, нарочито у периоду између XVI и краја XVIII века. Даље, преко успостављања нових друштвених норми у периоду XIX и почетка XX века приказује се како је у том процесу дефинисана и улога жена – свирачица на традиционалним инструментима и како су се, захваљујући доминирајућој националистичкој идеологији, жене коначно позиционирале у сферу приватног, остајући изузеци у домену јавног извођења музике. У оквиру потпоглавља *Етнографија изузетка*, Ива Ненић разматра улогу жена свирачица на аерофоним инструментима у селима Србије током XX века, да би у последњем потпоглављу представила и податке везане за свирање на другим инструментима који су се сматрали кључно женским (попут окретања тепсије), као и етнографију женског свирања на гуслама током XX века.

Савремене музичке праксе свирачица је централно поглавље књиге. Карактеристично је да Ива Ненић у овом поглављу заиста *даје глас* својим информанткињама путем транскрипата интервјуа које је са њима спровела. На тај начин постиже се изузетна наративна динамика, а са друге стране се веома јасно маркирају кључни моменти (само)идентификације свирачица на традиционалним инструментима у различитим просторним, временским и идеолошким оквирима. Након личних прича самих свирачица, кроз кратак преглед музичких сцена током XX и почетком XXI века и доминантних јавно-музичких дискурса односно практичних облика поступања са традиционалном музиком, констатује се да је прећутно пренебрегнута чињеница да се ради о женским извођачима на традиционалним инструментима, док год оне испуњавају своју другу улогу, а то је улога носиоца, односно чувара традиције. Овакав закључак осветљава са једне нове тачке посматрања амбивалентни статус жене, односно женскости, који се модификује према тренутним потребама доминирајућих друштвених и културних дискурса у Србији.

Сагледавајући процес постајања субјекта(ом) Ива Ненић наново дефинише интерпелацију у самом музичком чину тј. пракси музицирања, не само као конкретан тренутак „*već kao niz ulančanih performativnih gestova iz kojih se subjekt sukcesivno uzdiže, samopotvrđuje i menja usled društvenog okoliša*“ (144). Кроз исказе својих сарадница и информанткиња са терена, ауторка прати две линије разумевања интерпелације путем музике, односно, у конкретним случајевима (постајања свирачицом), у смислу процеса и у смислу конкретног догађаја када су свирачице први пут, понукане неким конкретним догађајем, осетиле позив на идентификацију, односно снажну реакцију и жељу да посегну за конкретним инструментом. Посебно се наглашава однос свирачица према инструментима и пореде се ставови свирачица старије и средње генерације са ставовима веома младих девојака (гусларкама и фрулашицама).

Музика, односно стваралачки продукт свирачица на традиционалним инструментима се сагледава као знаковно-материјални перформатив идентитета будући да сам „*čin*

muziciranja i uzimanje učešća u materijalnom opredmećenju diskursa koji prate određenu muzičku praksu, ponekad služi kao bazični performativni gest koji individuu kao subjekta utvrđuje u određenoj ideologiji i, preko nje, smešta u određeni identitet“ (158). Преузимајући, у српској етномузикологији натурализовани (Закић, 2009) семиолошки оквир, Ива Ненић разматра начине на које музика подржава идентитетске процесе кроз одабир репертоара свирачица, те музичку карактеризацију њихових извођења на различитим значењским нивоима – легизнак, синзнак и квализнак. Издвојивши три модалитета материјалне перформативности музике: сам чин музицирања, директно и посредно узимање учешћа у музичкој пракси, ауторка наглашава вишезначност идентификацијских процеса као и њихову преплетеност у једном субјекту – свирачици.

Етно, world music и неотрадиционална музичка сцена од почетка XXI века такође су простор где се, превасходно свирачице млађе генерације, могу све више чути и у актуелном тренутку. Будући да су као доминантне, свакако не и једине праксе женског музицирања на традиционалним инструментима, одабрани свирање на фрули и певање уз гусле, ауторка у више наврата, па и на самом крају књиге, пореди ова два вида женских музичких исказа: „Dok su frulašice danas brojnije i prihvaćenije zahvaljujući relativnom prekidu u inače slaboj vidljivosti njihove prakse koji je nastupio sa socijalizmom i sledstvenom odsustvu strogih normi povodom ženskog sviranja, guslarke su tokom istorijskih promena tradicije epskog pevanja uz gusle uvek zauzimale posebno uokvirenu poziciju“ (191).

Разматрајући индивидуалне извођачке стилове старијих и млађих гусларки у различитим идеолошким моментима и друштвеним и извођачким ситуацијама, а нарочито у погледу репертоара, Ива Ненић успешно предочава читаоцу комплексност женског гуслања, (не)оптерећену различитим утицајима (од етноверских, традицијских), идеологијама и стерео/типизацијом како од стране публике тако и од стране самих извођачица. На основу сопственог искуства и вишедеценијског праћења женског свирања на традиционалним инструментима, ауторка овом књигом иницира, наглашава и подстиче ангажовање етномузиколога ради боље видљивости ових музичких пракси и њихових носилаца – жена и девојчица.

Књига је заокружена и завидним избором литературе из домена студија рода и културе, антропологије, етнологије, етномузикологије, богато илустрована веома 'речитим' фотографијама, а у прилогу се налазе и четрдесет две транскрипције инструменталних и вокалноинструменталних мелодија изведених од стране свирачица различитих генерација. Недовољна видљивост, може се рећи и маргинализација жена – свирачица традиционалних инструмената, довела је и до њиховог изостанка и из релевантних стручних и научних дискурса током XX века. Ива Ненић у овој књизи, али и у свом укупном етномузиколошком деловању, прави важан искорак у третману жена које свирају традиционалне инструменте, предлажући савремене, смеле методолошке концепте какав је, уосталом, и материјалистичка теорија *интерпелације / идентификације музиком*. *Гусларке и свирачице* тако добијају своје (заслужено) место међу изузетним извођачима на традиционалним инструментима у Србији.